

ნინო მეგენეიშვილი

კორნელი კეკელიძის სახელობის
საქართველოს ხელნაწერთა
ეროვნული ცენტრი,
საქართველო
tavadze@hotmail.com
ninomegeneishvili@gmail.com

**ეტრატზე შესრულებული ფრაგმენტული ხელნაწერი
გრაგნილების ინტერდისციპლინური თავისებურებები**

კვლევითი პროექტი „ფრაგმენტული ხელნაწერების კოდიკოლოგიური ანალიზი და მასალის სტრუქტურული კვლევა“ ხორციელდება შოთა რუსთაველის ეროვნული ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით (FR-19-7472, 2020–2023 წწ.). პროექტის მიზანია ფრაგმენტული ხელნაწერების აღწერა-ანალიზი და ფართო საზოგადოებისთვის გაცნობა-ხელმისაწვდომობა. პროექტის უცხოელი კონსულტანტი: პროფესორი ერიხ რენჰანტი, კარლ-ფრანსენს-გრაცის უნივერსიტეტი, ხელნაწერთა დეპარტამენტი - სპეციალური კოლექცია და VESTIGIA - ხელნაწერთა კვლევის ცენტრი, ავსტრია

The research project "Codicological Analysis of Fragmented Manuscripts and Structural Research of Material" is implemented with the financial support of Shota Rustaveli national scientific foundation of Georgia (FR-19-7472, 2020-2023). The aim of the project is to describe-analyze fragmentary manuscripts and make them available to the general public.

Consultant: Professor Erich Renhart, PhD, Karl-Franzens-University of Graz, Department of Manuscripts – Special Collection & VESTIGIA – Manuscript Research Centre, Austria

ხელნაწერთა ინტერდისციპლინური შესწავლა
ფუნდამენტური კვლევის ახალი, თანამედროვე მეთოდია,

რომელიც საშუალებას იძლევა, შინაარსისა და გამოსახულებების პარალელურად, ხელნაწერ მემკვიდრეობაში გამოვავლინოთ უფრო ფართო დიაპაზონი, შედარებით ნაკლებად ცხადი, მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვანი ინფორმაცია. ხელნაწერთა კვლევა მოიცავს სრული ინფორმაციის სისტემატიზაციას და მასთან დაკავშირებული ყველა კომპონენტის განსაზღვრას: კოდიკოლოგიურ-არქეოგრაფიული, ტექსტოლოგიური, მხატვრული გაფორმების აღნუსხვა და საწერი მასალის სტრუქტურასთან დაკავშირებული ინფორმაცია, დაცვის პირობები, პრევენციული კონსერვაციის მეთოდოლოგია და სხვ.

ხელნაწერმა მემკვიდრეობამ შემოინახა ფრაგმენტული ხელნაწერების დიდი რაოდენობა, რომელიც მოიცავს ვრცელ ქრონოლოგიურ პერიოდს, თემატურად და მასალის თვალსაზრისით საინტერესო ხელნაწერებს. ფრაგმენტოლოგია თანამედროვე ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა მნიშვნელოვანი დარგია, რომელიც კომპლექსურად შეისწავლის ფრაგმენტულ ხელნაწერებს: ფრაგმენტის წარმოშობას, შედგენილობას, მის მიგრაციას, მასალას და მასთან დაკავშირებულ საკითხებს.

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრში დაცულია სხვადასხვა სახით (სრულყოფილი, ნაკლული, ფრაგმენტული) შემორჩენილი მდიდარი და მრავალფეროვანი წერილობითი ძეგლები: ხელნაწერი წიგნები, ისტორიული დოკუმენტები, პირადი საარქივო ფონდები და სხვ. მათ შორისაა ეტრატზე შესრულებული ფრაგმენტული სახით მოღწეული გრაგნილი ხელნაწერები.

გრაგნილი ხელნაწერი წიგნის ერთ-ერთი უძველესი ფორმაა. იგი მზადდებოდა სხვადასხვა საწერი მასალის (ჭილის, ეტრატისა და ქალაღდის) გადაკერებული, შეწებებული ან მთლიანი ფორმატის ნაწილებისაგან, კეფებისაგან; საწერი მასალის განვითარებამ წარმოქმნა ფურცლებად აკინძული კოდექსი, წიგნის მთავარი ტიპი, თუმცა გრაგნილიც, როგორც

ხელნაწერის ერთ-ერთი ფორმა, დარჩა მცირე მოცულობის სასულიერო თუ საერო დარგის, ასევე ისტორიული დოკუმენტების სხვადასხვა ტექსტებისათვის (სიგელები, შეწირულობის წიგნი და სხვა). ისინი დახვეული იყო ჯოხზე, ე.წ. კონდაკზე, ან გვხვდებოდა ჯოხის გარეშეც. ხელნაწერთმცოდნეობაში გრაგნილი ხელნაწერები კოდიკოლოგიურ-ტექსტოლოგიური, თემატური და სტრუქტურული თავისებურებებით, დაცულობის თვალსაზრისით საინტერესო საკვლევ მასალას წარმოადგენს.

ფრაგმენტულ ხელნაწერებზე კვლევისას მნიშვნელოვანია განისაზღვროს ფრაგმენტების დეფინიცია. უპირველესად უნდა აღინიშნოს სხვაობა და სტრუქტურული მახასიათებლები ფრაგმენტულსა და ნაკლულ ხელნაწერებს შორის. გრაგნილ ხელნაწერებზე დაცული ტექსტოლოგიური მასალა თემატურად მწირია, არ არის მრავალფეროვანი. მაგალითად, ქართულ ხელნაწერ მემკვიდრეობაში არ გვხვდება ბიბლიოლოგიური შინაარსის ტექსტები. გრაგნილ ფორმატზე ძირითადად შემორჩენილია ლიტურგიკული (ჟამისწირვა, ლოცვანი, წირვის წესი), აპოკრიფული (ავგაროზები) და საერო (სულთა მატიანე) შინაარსის ტექსტები. შემორჩენილი ლიტურგიკული შინაარსის თხზულებები, სავარაუდოდ, უნდა წარმოადგენდეს ტექსტების მოკლე რედაქციას. აღსანიშნავია, რომ ქართულ ხელნაწერ ფონდებში არ არის შემონახული დიდი მოცულობის გრაგნილი ხელნაწერები, რომლებზეც შესაძლებელი იქნებოდა ვრცელი რედაქციების დატანა. აქედან გამომდინარე, გრაგნილის ფორმატზე იწერებოდა შედარებით მცირე მოცულობის ტექსტები, ამიტომ როცა ვსაუბრობთ მათ ფრაგმენტულ ნაწილებზე, უპირველესად დასადგენია გრაგნილებში მოყვანილი ტექსტების თემატური სახესხვაობა, მათი რედაქციული თავისებურება, რაც მოგვცემს საშუალებას,

განვსაზღვროთ, ტექსტები ფრაგმენტული სახითაა მოღწეული თუ ნაკლულია.

ფრაგმენტის არსიდან გამომდინარე, ფრაგმენტულ ხელნაწერში შემორჩენილი ტექსტი უნდა წარმოადგენდეს სრული ტექსტის მცირე ნაწილს, სადაც ხშირ შემთხვევაში რთულია რედაქციულობის და ზოგჯერ რაობის დადგენაც კი. აღწერილობების მიხედვით, ხშირია შემთხვევა, როცა ფრაგმენტული ხელნაწერების რაობა არასწორადაა მოცემული. არის შემთხვევა, როცა აღწერილობაში ფრაგმენტული ხელნაწერი მითითებულია როგორც ოთხთავი, მაგრამ შესაძლოა, ის იყოს ლექციონარის ან ეგზეგეტიკური თხზულების ნაწილი, ასევეა ჰაგიოგრაფიული შინაარსის ტექსტის შემთხვევაშიც, შესაძლოა ის წარმოადგენდეს სვინაქსარის ან სადღესასწაულოს ფრაგმენტს. აღსანიშნავია, რომ ყველა ტექსტი სხვადასხვა მოცულობისაა. ბიბლიოლოგიური და ლიტურგიკული შინაარსის ტექსტები შედარებით ვრცელია. აქედან გამომდინარე, ფრაგმენტულ ხელნაწერების მოცულობა განისაზღვრება თემატიკისა და შინაარსის მიხედვით. ხელნაწერ ფონდებში დაცულია 80 ფურცლამდე სახარებები (A-1698, Xs.), რომლის კვლევა ტექსტოლოგიურ-კოდიკოლოგიური თვალსაზრისით მარტივია, შესაძლებელია რედაქციულობის დადგენაც კი, მაგრამ რადგან სახარება-ოთხთავი ვრცელი ტექსტია, ამგვარი ხელნაწერები მოცულობის თვალსაზრისით მიიჩნევა ფრაგმენტულად. ნაკლული ტექსტი ფრაგმენტულისგან განსხვავებით უნდა იძლეოდეს ვრცელ და სანდო ინფორმაციას ხელნაწერის სრულ ტექსტოლოგიურ სტრუქტურასა და არქეოგრაფიულ მახასიათებლებზე, ასევე ზუსტი რედაქციულობისა და რაობის განსაზღვრის საშუალებას. მარტივი დასადგენი უნდა იყოს ნაკლული ტექსტის მოცულობა, მისი მთლიანი კოდიკოლოგიურ-ტექსტოლოგიური კონტურის აღდგენა. მაგალითად, X საუკუნით დათარიღებული კალის

ლექციონარი (Q-1653), არ არის სრული სახით მოღწეული, ნაკლულია, მაგრამ დასახელებული ნიშნებითა და პარამეტრებით არ ითვლება ფრაგმენტულ ხელნაწერად.

ფრაგმენტები, შემორჩენილი ტექსტების მოცულობის მიხედვით შეიძლება დაიყოს ჯგუფებად: 1. მცირე ზომის ფრაგმენტი, რომელზეც შეუძლებელია განისაზღვროს რაობა და სტრუქტურა, კოდექსის ფურცელია თუ გრაგნილის (H-2093ვ, XVII ს.); 2. ფრაგმენტული ხელნაწერები, რომელშიც ტექსტის ამოკითხვა შესაძლებელია, თუმცა ზუსტი რაობის განსაზღვრა რთული (A-1287ე, XII-XIII საუკუნე, სახარება, რომელიც შესაძლებელია ლექციონარის ან ეგზეგეტიკური თხზულების ნაწილი იყოს); 3. სრული ფორმატით და ტექსტით მოღწეული ფრაგმენტული ხელნაწერები, მათ შორის გრაგნილებიც (H-2431 XIII-XIV ს., ჟამისწირვა), სადაც შესაძლებელია რაობის დადგენა, თუმცა რედაქციულობის განსაზღვრა რთული; 4. სრული ფორმატით მოღწეული ხელნაწერები, სადაც მარტივი დასადგენია რაობა, ხშირად რედაქციულობაც კი, მაგრამ ის წარმოადგენს სრული ტექსტის მცირე ნაწილს (A-1699, X ს., ოთხთავი, 80 ფ.).

განვიხილავთ ინტერდისციპლინური კვლევის თავისებურებებს ეტრატზე შესრულებულ ფრაგმენტული გრაგნილი ხელნაწერების ორი ნიმუშის მიხედვით:

1. H-2093ვ, სულთა მატთანე, XVI ს, რომელიც შედგება სამი ერთმანეთზე გადაკერებული კეფისგან, თუმცა აღწერილობაში მითითებულია როგორც ერთი ფურცელი. ფრაგმენტული ხელნაწერი საინტერესოა სტრუქტურის თვალსაზრისითაც.

ფრაგმენტის სამი ნაწილი, კეფი გადაკერილია წითელი ძაფებით. ზედა და ქვედა მხარეს შეიმჩნევა სხვა კეფებთან გადაბმის ნახვრეტები, რაც იმას მიუთითებს, რომ შემორჩენილი ნაწილი წარმოადგენს ვრცელი ტექსტის ფრაგმენტს. საწერი მასალა, ეტრატი, ასიმეტრიულია, ზედა და ქვედა ნაწილი ჩამოჭრილია.

ეტრატო მუქი ფერისაა, 002 მმ. სისქის, არაკონსერვირებული, არასრული ფორმატის. არქეოგრაფიული პარამეტრებით განისაზღვრა ფურცლის სავარაუდო ზომა - 17×16 სმ; კეფების ზომები სხვადასხვაა: I კეფი - 4,7×16,6; II კეფი - 4,4×16,5; III კეფი - 6,9×17. გრაგნილის r-სა და v-ზე შემორჩენილია სხვადასხვა ტექსტი, ამიტომ განსხვავებულია კეფებზე ტექსტების განაწილება და მათი კოდოკოლოგიური სურათი. r-ზე არშიების ზომა ერთნაირია: ყუიდან - 1სმ., კიდიდან - 0,5სმ; სვეტი - 16×13; სტრიქონთა რაოდენობა 17, კეფების მიხედვით: I-5, II-5, III-7; r-ზე ტექსტი ნაწერია ერთ სვეტად, არაკალიგრაფიული ნუსხურით, ყავისფერი მელნით, ასიმეტრიულად. არ შეიმჩნევა დაკანონვის ხაზები.

r-ზე შემორჩენილია საერო შინაარსის ტექსტი „მოსახსენებელი, სულთა მატთანე“¹. ტექსტი ნაკლულია, ნახევრად გადაშლილი

¹ „1 კეფი

ღმერთმან გ[]ა ლ[]ევედრა
 []ინ დ[]რ[] სახლისათვის
 სოფელსა შინა მოსული []
 [] შინ ღმერთმან დ[]ლს
 [] ღმერთმან მის შვილ შორის შედ[] არს

2 კეფი

ღმერთმან არს შ[], ღმერთმან
 ოს []რ [] შ[]ს ერთგულს
 შინა ღმერთმან [] არს [] შასწირს []რს
 სა[] ლ ო[] ცკრი და ვერძი დაკლეს
 ისხ ლ[] ო [] []ნარვლი შვილების

3 კეფი

დღეგრძელობ უმ გაბრიელ
 და ერ ანგელოზისა დიდის მამის,
 უფალო, შინა ღმერთმან სიბიზოს ბდერ
 ჯუარსა ღმერთმან საგმზ[]ს ბიბუოს მხო[]
 ღმერთს ბ[]შის შ[]ღ ღმერთმან ქადაგის,
 მის [] უნას შინა ღმერთმან“

პირველი და მეორე კეფი, მესამე კეფი შედარებით მარტივად წასაკითხი, სადაც შეინიშნება ძველი ტექსტის დაკანონვის ხაზები. სულთა მატიაზე შეიცავს ხევსურული დიალექტისთვის დამახასიათებელ ფორმას (ღმერთმან [] არს [] შასწირს), ამიტომ ის შესაძლოა იყოს ამ კუთხის ერთ-ერთი გვარის მოსახსენებელი: v-ზე 1-ლი და მე-2 კეფი გადაშლილია, შეიმჩევა რამდენიმე ასოს კონტური. მე-2 კეფის სამ სტრიქონზე განირჩევა რამდენიმე ასო 1-ელ სტრიქონზე - ო, ჳ; მე-2-ზე - ო, ა; მე-3-ზე - მ. კეფებზე არ შეინიშნება დაკანონვის ხაზები. მე-3 კეფზე შემორჩენილია მათეს სახარების ფრაგმენტი (I სვეტი - მათე 12, 2-3; II სვეტი - მათე 12, 7-10)¹. ტექსტი განაწილებული ორ სვეტზე. პირველი სვეტი ჩამოჭრილია. სვეტებს შორის დაშორება 2 სმ; სვეტის სიგანე - 6 სმ; სვეტზე სტრიქონთა რაოდენობა - 8. მელანი - ყავისფერი; კეფზე შეიმჩნევა მკვეთრად შესრულებული დაკანონვის ვერტიკალური და ჰორიზონტალური ხაზები;

¹ (პირველი სვეტი. დასაწყისი ჩამოჭრილია.)

„[] შენნი იქმან, რომელი არა
ჯერ-არს შაბათსა
შინა საქმედ.
[] ო თავადმან ჰრქუა მათ:
არა აღმოგიკითხ
[] რაჲ-იგი
[] ო დავით, ოდეს იგი
შეემშია და მის[]

(მეორე სვეტი)
სხუერპლი, არამცა
დასაჯენით უბრა
ლონი. უფალ არს ძე კაცისაჲ
შაბათისაგა. და წარმო
ვიდა მიერ იესუ და მო
ვიდა შესაკრებელ
სა მათსა და იყო მუნ
კაცი ერთი, რომელსა ჳელი ...“

ტექსტი ოდნავ გადაშლილია, მაგრამ მარტივად იკითხება. ნაწერია კალიგრაფიული ნუსხურით. ოთხთავი უცვლელად მისდევს მთაწმინდლის რედაქციას.

ფრაგმენტული ხელნაწერის არქეოგრაფიული, ტექსტოლოგიური, კოდიკოლოგიური და სტრუქტურული კვლევის საფუძველზე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სამივე კეფი წარმოადგენს ხმარებიდან გამოსული სხვადასხვა ხელნაწერის ფრაგმენტს, რაზეც მიუთითებს მე-3 კეფის v-ზე შემორჩენილი სახარების ფრაგმენტი.

აქვე დავძენთ, H-2093 ფრაგმენტულ ხელნაწერზე მუშაობისას უპირველესად გაკეთდა ხელნაწერის არქეოგრაფიული აღწერილობა. აღსანიშნავია, რომ აღწერილობის მიხედვით H-2093 ხელნაწერი შედგება ოთხი ერთეულისგან (ა-დ), რეალურად ის წარმოადგენს სხვადასხვა ხელნაწერის შვიდ ფრაგმენტულ ნაწილს, ამიტომ კვლევისას ფრაგმენტები დაიშალა და სხვადასხვა ერთეულად გატარდა (H-2093 ა,ბ,გ,დ,ე,ვ,ზ).

2. H-2431, ჟამისწირვა, აღწერილობის მიხედვით XI-XII სს. შემორჩენილია 1 კეფი, კეფის ზომა 55×17,5; აშიებზე დაშორება ტექსტამდე: ყუიდან 2სმ, კიდიდან-3სმ, ზედა აშია-1,4სმ, ქვედა-1,5სმ; სვეტი-11×48სმ. ნაწერია ერთ სვეტად ნუსხურად, ყავისფერი მელნით, საზედაო ასოები სინგურით. სტრიქონთა რაოდენობა - 71. დაკანონვის ხაზები არ შეიმჩნევა. სტრიქონებს შორის სიმეტრია დარღვეულია, არ გამოირჩევა კალიგრაფიული ხელით, ტექსტი შესრულებულია ნუსხური დამწერლობით.

გრაგნილის ფორმატი არასრული, არაკონსერვირებულია, სისქე - 001-002 მმ.

ეტრატის ფურცლის მარცხენა კიდე მთელ სიგრძეზე დაზიანებულია, სავარაუდოდ, მღრღნელებისგან და ნაკლულია ტექსტთან ერთად; ეტრატის ზედაპირზე შეიმჩნევა ბზარები; გრაგნილის ფურცელი გადაკეცილია, გადაკეცვის ადგილი მცირედ ჩახეული, აღენიშნება მექანიკური დაზიანებები.

ეტრატის ზედაპირზე სინესტის, ჭუჭყის და ცხიმის ლაქებია. კიდები არათანაბარია. კეფის ზედა და ქვედა ნაწილში შეიმჩნევა სხვა კეფთან გადაბმის ნახვრეტები, რაც ადასტურებს, რომ ხელნაწერი უნდა წარმოადგენდეს გრაგნილის შუა ნაწილს. ზედა ნაწილში შემორჩენილია მოწითალო ძაფის ფრაგმენტი. ხელნაწერი შენახული უნდა ყოფილიყო შუა ნაწილში გადაკეცილი.

ტექსტი შესრულებულია მუქი ყავისფერი მელნით, საზედაო ასოები ნაწერია სინგურით. ეტრატის ზედაპირზე სხვადასხვა შეფერილობის ლაქების შედეგად მელნის მდგომარეობა და შეფერილობა სხვადასხვაა. ზოგიერთ ადგილას მელანი გაღიავებულია და ტექსტის გარჩევა რთულია. ტექსტში რამდენიმე ადგილას ასოები გაცხოველებულია.

ფრაგმენტი მოთავსებულია ორად მოკეცილ ქაღალდში, რომელსაც აქვს საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფო მუზეუმის ბეჭედი

ფრაგმენტული ხელნაწერი იწყება: „ლოცვითა ქრისტესა და გული მახარებლისათვის მოწამეთა აღმსარებელთა ...“

და სრულდება: „... და თქუეს: რომელნი ქერობინთასა ლიტონითა სიტყვითა მდაბლად და ამოიწვნებ“

საინტერესოა ხელნაწერი ტექსტოლოგიური თვალსაზრისით. როგორც აღვნიშნეთ ხელნაწერი ძალიან დაზიანებულია, ტექსტი თითქმის გადაშლილი და მისი ამოკითხვა რთული, მაგრამ მაინც შესაძლებელი გარკვეული ნაწილების ამოკითხვა. ტექსტის სტრუქტურა იძლევა საშუალებას, დავადგინოთ მისი რაობა, რადგან აღწერილობაში რაობა აღნიშნული არ არის და მითითებულია როგორც ფრაგმენტი. ტექსტი ანალიზმა გვიჩვენა, რომ ის არის ლიტურგიკული შინაარსის თხზულება - ჟამისწირვა. ქრისტიანულ ლიტურგიკაში ცნობილი იყო წირვის რამდენიმე წესი: იერუსალიმური ანუ მოციქულთა ჟამისწირვა; კოსტანტინეპოლური ანუ ბასილი დიდისა და იოანე ოქროპირის

ჟამისწირვა და პირველშეწირული ანუ გრიგოლ დიალოღოსის ჟამისწირვა. ქართულ წერილობით წყაროებში შემორჩენილია იაკობის ჟამისწირვა [A-81, A-86, sin-53, ვატიკანის ბიბლიოთეკასა და გრაცის უნივერსიტეტში], პეტრე მოციქულის ჟამისწირვა [A-81, ვატიკანის ბიბლიოთეკაში], ასევე დაცულია ე.წ. კოსტანტინოპოლური იოანე ოქროპირისა და ბასილი დიდის ჟამისწირვები. ფრაგმენტი შედარდა დასახელებულ ლიტურგიკულ კრებულებს: პეტრე მოციქულის ჟამისწირვას [A-81], იაკობის [A-86], ბასილი დიდისა [H-531]¹ და იოანე ოქროპირის ჟამისწირვებს. ფრაგმენტის r-ზე შემორჩენილი ტექსტი ზოგან გადაშლილია და ამოკითხვა შეუძლებელია, ზოგიერთ ადგილას ტექსტი გაცხოველებულია, მაგრამ ამგვარი მცირე მონაკვეთი ვერ იძლევა ტექსტოლოგიური ანალიზის საშუალებას. ფრაგმენტული ხელნაწერის v-ზე შემორჩენილი მონაკვეთი შედარებით კარგადაა შემორჩენილი, სავარაუდოდ, უნდა იყოს „ლოცვაჲ მორწმუნეთაჲ“, რომელიც ენობრივი თავისებურების მიუხედავად, ავლენს გარკვეულ მსგავსებას იოანე ოქროპირის ჟამისწირვის შემცველ ტექსტებთან [H-512, H-513, ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში [K-605, K-606], გრაცის უნივერსიტეტსა და ბერლინის სახელმწიფო ბიბლიოთეკაში დაცულ ხელნაწერები²]. დასახელებული ხელნაწერები XV-XVI საუკუნეებით თარიღდება. H-2431 XII-XIII საუკუნეებით თარიღდება. ხელნაწერი საწერი მასალის სტრუქტურით, პალეოგრაფიული თავისებურებებით ახლოს დგას დასახელებულ გრაგნილ ხელნაწერებთან, ამიტომ შესაძლოა ისიც უფრო მოგვიანო პერიოდს განეკუთვნებოდეს.

¹ გამოსცა ნ. ქაჯაიამ, ბასილი კესარიელის ძველი ქართული თარგმანები, თბ. 1992

² შეისწავლა და გამოსცა შ. გუგუშვილმა. <https://www.academia.edu/>.

შედარებისთვის სწორედ ბერლინში დაცული ხელნაწერი გამოვიყენეთ.

H-2431	ბერლინის ბიბლიოთეკის ხელნაწერი
<p>დიაკონ. მერმე და მერმე მშკადობით უფალი საჲ []სა ამის ჳსნად ჩუენდა და ყოველთათჳს მინ []ალად და მრავალგზის შენ გევედრებით და შენ შეგივრდებით სახიერო და კაცთმოყვარო, რაჲთა მოხედვითა ვედრებათა ჩუენტა და განწმიდენ ჩუენი სულნი და კორცნი ყოვლისაგან შეგინებისა სულისა და კორცისაჲ და მომეც ჩუენ უბრალოდ დაუსჯელად წარდგომად წმიდისა შენსა საკურთხევლისაჲ და მომადლე ჩუენტა მლოველთაცა წარმატებაჲ ცხორებისა და სარწმუნუნოებისაჲ და გულისჳმის ყოფისა მოეც მათ ყოვლადვე შუათაჲ []თა ძუელითა მსახურთა შენტა უბრალო []ყსეულად მოღებად წმიდათა შენტასაჲ მო []ლოთაჲ და ზეცისა სასუფეველსა ღირსყოფად.</p> <p>ამღბ. რაჲთა ძლიერებათა</p>	<p>დიაკონმან. მერმეცა. მღღელმან ლოცვაჲ მორწმუნეთაჲ: კუალადცა და მრავალგზის შენ შეგივრდებით და შენ გევედრებით, სახიერო და კაცთმოყვარეო, ღმერთო, რაჲთა მოიხილო ვედრებასა ჩუენსა ზედა. განწმიდენ ჩუენნი სულნი და კორცნი ყოვლისაგან შეგინებისა კორცთაისა და სულისა და მომეც ჩუენ უბრალოდ და დაუსჯელად წარდგომად წინაშე წმიდასა შენსა საკურთხევლისა. მოანიჳე, ღმერთო, თანამლოცველთა ამათ ჩუენტა წარმატებული ცხორებაჲ და სარწმუნუნოებაჲ და გულისჳმისყოფაჲ სულიერი და მოეც მათ ყოვლადვე შიშით და სიყუარულით მსახურებად შენდა, უბრალოდ და დაუსჯელად ზიარებად წმიდასა შენსა საიდუმლოსა და ზეცისა შენსა სასუფეველსა ღირსყოფად.</p>

<p>შენთა მიერ დაცულნი ყოვლადვე შენდაჲ დიდებასა აღვაკლენთ მამისა და ძისა და რომელმან ლოცვა მოდრეკითაჲ, ვიდრე რომელნი []ა ქერობინთასა []გალობებოდეს ერისგა []რაჲინ არს ღირს თანაშეკრული ჳორ []ლთაჲ გულისთქმათაჲ და გემოთაჲ წარ დგომად ანუ მიახლებად შინა მსახურებ ად შენდაჲ მეუფეო დიდებისაო.</p>	<p>ამაღლებაჲ. რაითა ძლიერებათა შენთა ყოვლადვე დაცვულნი, შენდა დიდებასა შევსწირვიდეთ, მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა. ერმან: ამენ. და იწყონ „რომელნი ქერაბინთა“. მღდელი მზავრ ამას ლოცვასა იტყოდის, ოდეს სიწმიდე შემოყვანდეს: არაჲინ არს ღირს, რომელი შეკრულ არს ჳორციელთაგან გულისთქმათა და გემოთა. წარდგომად გინა მიახლებად ანუ მსახურებად შენდა მეუფეო დიდებისაო.</p>
---	---

გრაგნილი ხელნაწერი (H-2431) არ არის ფუნდამენტურად შესწავლილი, იგი უცნობია სამეცნიერო წრეებისთვის. როგორც აღვნიშნეთ, ხელნაწერი დაზიანებულია, გადაშლილი, განსაკუთრებით recto, მაგრამ შემორჩენილი ფრაგმენტული ტექსტი არ მისდევს ჟამისწირვის არც ერთ რედაქციას, ამიტომ დაზუსტებით რთული სათქმელია, რომელი ლიტურგიის ტექსტს შეიცავს ის.

საქართველო ადრექრისტიანული ქვეყანაა, სადაც პირველი საუკუნიდან ცხოვრობდნენ მისი მიმდევრები და, შესაბამისად, იქმნებოდა ქრისტიანული კულტურა. ფრაგმენტული ხელნაწერებზე, მათ შორის გრაგნილებზე, მუშაობამ გვიჩვენა, რომ ამგვარი ხელნაწერები მცირე მოცულობის მიუხედავად შეიცავს მდიდარ და საინტერესო

ტექსტოლოგიურ მასალას, რომლის კვლევამ, გამოქვეყნებამ და სამეცნიერო მიმოქცევაში ჩართვამ შესაძლოა გამოავლინოს ჯერ კიდევ უცნობი ტექსტები ან სხვადასხვა თხზულებათა რედაქციული სახესხვაობა. ასევე ფრაგმენტული ხელნაწერების ფუნდამენტური, მულტიდისციპლინური შესწავლა უზრუნველყოფს ფრაგმენტების პრევენციულ კონსერვაციასა და შესაბამისი პირობების განსაზღვრას, რაც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენს.

ბიბლიოგრაფია

Shorena Tavadze, Structural Analysis of Fragmentary Manuscripts (The Case of Six Fragments Preserved in Fragmentary MSS Fund of Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts) Tb. Spekali 14, 2020

<http://www.spekali.tsu.ge/index.php/en/article/magazinHeadlines/14/>

ShorenaTavadze, Restoration and Conservation of the Fragment, Made on the parchment of the XVth Century (Cologne), Preservation of Coltural Heritage. Research and Restoration, II International Conference. Post Prints V International Cultural Forum, St.Petersbung, 2018, s 216-224. <http://www.repin-book.ru/preservation-of-cultural-heritage.html>;

<http://repin-book.ru/tavadze-rest2018.pdf>

Izolda Jiqidze, Shorena Tavadze, Parchments manuscripts diagnostic rewritten in Tao-Klarjeti and their restoration-conservation perspectives, Ancient Art Today, N6, Tbilisi, 2016, s.112-115.

Erich Renhart, Manuscript Fragments the Hidden Library, Summer School in the Stady of Historical Manuscripts, University of Zadar, Croatia, 2013, s.133-144

Giovannini Andrea. De Tutela Librorum, La conservation des livres et des documents d'archives, Baden. 2010.

ნინო ქაჯაია ბასილი კესარიელი თხზულებათა ძველი ქართული
თარგმანები, 1992 წ.

წმ. იოანე ოქროპირის ჟამისწირვის ერთი ძველი ქართული
თარგმანი,

https://www.academia.edu/4443199/%E1%83%AC%E1%83%9B_%E1%83%98%E1%83%9D%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%94_%E1%83%9D%E1%83%A5%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%9E%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%A1_%E1%83%9F%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%AC%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%A1_%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%98_%E1%83%AB%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98_%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98_%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%92%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98

H-512, H-513

A-81, A-86

K-605, K-606